

Ceyhun Nəbi

araşdırmaçı
yazar

(əvvəlki ötən sayımızda)

"Bu gündən etibarən Daxili İşlər Nazirliyinə rəhbərliyə başladığımı bütün təşkilata elan edirəm. Ölkədə qanunçuluğun və qaydanın daha da möhkəmləndirilməsini Daxili İşlər Nazirliyinin ən ümdə vəzifəsi kimi qarşıya qoyuram. Hansı milliyət, partiya, əhali, qrup və ya ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən törədilməsinə baxmayaraq, istənilən anarxist çıxışların qarşısı mənim tərəfimdən qəti tədbirlə alınacaq. Vətəndaşların şəxsi və əmlak təhlükəsizliyinin qorunması üçün ən təsirli tədbirləri görəcəyəm. Azərbaycanda yaşayan bütün millətlər mənim şəxsimdə özlərinə və qanuni hüquqlarının qorunmasına eyni münasibət görəcəklər.

Mən milli ədavətin heç bir təzahürünə yol verməyəcəyəm və bu zəmində hər cür iğtişaşlar sərəncamımda olan bütün vasitələrlə yatırılacaq. Mən, habelə yerli inzibati rəhbərlik, xüsusilə onun aşağı agentləri arasında, çox təəssüf ki, kök salmış rüşvət-xorluq və alverçilik halları ilə mübarizəni öz qarşımda vəzifə kimi qoyuram; mən bu cür təzahürlərə qarşı amansız olacağam və vəzifə cinayətlərinin vaxtında və sürətlə təhqiq edilməsi, bunlarda təqsirli olanların ifşa edilməsi və məhkəməyə verilməsi üçün tədbirlər görəcəyəm.

Bu xüsusda mən qəza rəisləri vəzifələrinə namizəd seçməkdə cənab qubernatorlara sərbəstlik verirəm və həmin rəisləri onların təqdimatına görə təsdiq edəcəyəm. Qəza inzibati orqanı agentlərinin aşağı çinləri üçün sərbəst namizəd seçmək xüsusunda eyni ilə bu cür hüquq qəza rəislərinə də verilmişdir. Bu zaman xəbərdarlıq etməyi zəruri sayıram ki, təqdimatlar ilə təyin olunmuş şəxslərin hərəkətləri üçün bütün məsuliyyəti mən cənab qubernatorların üzərinə qoyacağam.

Mən Daxili İşlər Nazirliyinin bütün çinlərindən göstərdiyim məqsədlərə nail olmaq üçün var qüvvə ilə işləyəcəklərini, xidməti borcu vicdanla yerinə yetirəcəklərini gözləyirəm(12, 129-130).

N.Yusifbəyli ictimai asayişin təmin edilməsində hər kəsə, xüsusilə, müstəqil dövlətimizin əleyhinə fəaliyyət göstərən qüvvələrə qarşı çox bənşəm və sərt mövqedə idi. Bunu ondan görmək olardı ki, Nəsim bəyin əmri ilə Azərbaycan Cümhuriyyəti əleyhinə təbliğat və fəaliyyətlə məşğul olan 40 nəfər bolşevik həbs edilmişdi. Onların içərisində kommunistlərdən M.B.Qasımov, B. Sərdarov, ? Anaşkin, L. Mirzoyan, R. Hüseynov, İ. Konkin, F. Qubanov (1889-1920), "Qatır Məmməd", M. Dadaşov, N. Roqov, M.F. Musəvi, İ.Qutin və başqaları vardı. Onlara ciddi xəbərdarlıq olunduqdan sonra həbsdən buraxılmışdılar(12, 137).

Denikin Azərbaycana işğal etməyi planlaşdırırdı. İngilislərin də dəstəyini alan Denikin məqsədi tək və bölünməz Rusiyanı yaratmaq idi. Qış mövsümünün əvvəllərində Şimali Qafqaz Cümhuriyyətini işğal edən Denikin istiqamətini ümumilikdə Qafqaza, xüsusilə olaraq isə Azərbaycana

çevirincə Nəsim bəy Yusifbəylinin rəhbərlik etdiyi Azərbaycan hökuməti hərəkətə keçdi.

Parlament daxilində hadisənin Azərbaycanın ən az zərər çəkəcəyi bir şəkildə həll olunması tərəfdarı olan vətəndaşlar olduğu kimi Denikin hadisəsindən Nəsim bəy hökumətinin zərər görüb yixilmasını istəyənlərin də sayı az deyildi. 26 may 1919-cu ildə Azərbaycan parlamentinin 41-ci iclası keçirilmiş və məclisdə hərəratlı müzakirələr baş vermişdir. "Müsavat" partiyası qrupu tərəfindən baş nazir Nəsim bəy Yusifbəylinin cavablandırması üçün parlamentə bir sual göndərildi. A.İ.Denikin rəhbərliyindəki Ağ Ordusunun Dərbənd və Petrovsku (Maxaqala) işğal

Azərbaycan Cümhuriyyətinin 1-ci ili münasibəti ilə Nəsim bəyin Azərbaycan vətəndaşlarına müraciəti ünvanlandı:

"1919-cu il 28 may Azərbaycan Cümhuriyyətinin milli bayramıdır. Öylə bir bayram ki, onun xatiri ümumazərbaycan vətəndaşları üçün daima möhtəram və müqəddəsdir. Çünki kəndi dövlətimizin milli bayrağı altında keçmiş olduğunuz bir sənəlik azad və zəhmətli həyatınız Azərbaycanın böylə tarixi bir günü olduğunu Sizə sözdən artıq izah edir... Bu az vaxt zərfində Azərbaycan türkləri kəndlərinin müstəqil və azad yaşamağa layiq olduqlarını gözəl sürətdə göstərmiş və dövlət təşkilinə istedad və qabiliyyət yetirdiklərini isbat etdilər.

Nəsim bəy Yusifbəyli və Azərbaycan istiqlaliyyəti (140 illiyinə həsr olunur)

edib Azərbaycan sərhəddinə çatması və bu səbəbdən müstəqilliyi təhdid edən bu mühüm hadisə qarşısında hökumətin hansı tədbirləri aldığı yönündəki sualına Nəsim bəy:

"Möhtərəm məbuslar! Sual cavab verməmişdən qabaq sizə ərz edirəm ki, heç kimsə sərhəddən keçməmişdir. Ancaq cəsədlərimiz üzərindən keçə bilərlər... İngilis hökumət təmsilçiləri "Könüllü Ordu" əsgərlərinin Azərbaycan sərhədlərini keçməyəcəyinə dair söz vermişdilər... Bundan sonra biz özümüzdə güvənəcəyik. Və lazım gələrsə hürriyyət və istiqlalımızı müdafiə edəcəyik. Kim olursa olsun, dünyanın böyük və qüvvətli dövləti olursa olsun, qarşısına çıxıb müdafiə edəcəyik" şəkildə cavab vermişdir(3,230).

1919-cu ilin 28 mayında

Bunun sayəsində isə şimdiki məmləkətdə insanı məmnun edəcək bir dərəcədə nizam və əsəyiş höküməridir. Dövlətin fəaliyyəti isə bir dəqiqə də olsa, təxir etməyib haman hökumət işlərində davam etməkdir. Mayın 28-i böyük və ümumi bir bayram hesab edilməlidir. Bu gündə bilafərq millət hər kəs özünü müsəvi hüquqla Azərbaycan vətəndaşı hiss etməlidir.

Bu az vaxt zərfində Azərbaycan türkləri kəndlərinin müstəqil və azad yaşamağa layiq olduqlarını gözəl sürətdə göstərmiş və dövlət təşkilinə istedad və qabiliyyət yetirdiklərini isbat etdilər. Bunun sayəsində isə şimdiki məmləkətdə insanı məmnun edəcək bir dərəcədə nizam və əsəyiş höküməridir. Dövlətin fəaliyyəti isə bir dəqiqə də olsa, təxir etməyib haman hökumət işlərində davam etməkdir. Mayın 28-i böyük və ümumi bir bayram hesab edilməlidir. Bu gündə bilafərq millət hər kəs özünü müsəvi hüquqla Azərbaycan vətəndaşı hiss etməlidir

daşlar! 1918-ci sənənin may ayının 28-də Azərbaycan millətinin əzmü qərarı ilə müstəqilliyi elan edildi. Şiddətli hadisələr və fəlakətlər içərisində cümhuriyyət doğmuşdu. Bütün məmləkət qanlı iğtişaş və fəlakətə məruz qalaraq təxrib və təxriş edilməkdə idi. Kəndi müqəddəratını təyin etmiş və öz müqəddəs hüququna imal etmiş millət az bir zamanda iğtişaşa xitam verib, dövlət əsasını müvəffəqiyyətlə qurdu. Gələcəkdə milli qayə və amalımızın fəlon icrayə qonul-

fərq millət hər kəs özünü müsəvi hüquqla Azərbaycan vətəndaşı hiss etməlidir(4,124)

9 iyun 1919-cu ildə hökumət ölkənin müdafiəsi qarşısına məqsəd qoyulan 5 nəfərdən ibarət Dövlət Müdafiə Komitəsi yaradıldı. Komitəyə Baş nazir(-sədr), Hərbiyyə naziri, Nəqliyyat naziri, Xarici İşlər naziri və Ədliyyə naziri daxil idi. Komitə dövlət müstəqilliyini qorumaq üçün ölkədə səfərbərlik elan etmiş və 11 iyun 1919-cu ildə komitəyə bağlı olaraq "Əksinqilabla Müba-

rizə təşkilatı" qurmuşdur. Eyni zamanda ordudakı Denikin tərəfdarı zabitlər ordudan azad edilərək yerinə gürcü zabitlər gətirildi. Baş verə biləcək hücum qarşı Yalama-Bakı dəmiryolunun nəzarət altına alınması qərara alındı və Dağıstan cümhuriyyəti ilə bir konfederasiya qurmaq müzakirələri sürətləndirildi. Baş nazir bu tədbirlər xaricində general Mehmandarov ilə bərabər Tiflisə gedib 16 iyun 1919-cu ildə Gürcüstan ilə müdafiə sülh sənədini imzaladı. 1919-cu ilin avqustundan sonra Şimali Qafqaza doğru irəliləyişini bir müddət dayandıran qərarı alan general Denikin bütün gücü ilə Leninin Qızıl ordusunu yox etmək üçün Moskvaya doğru hərəkət etdi.

ması üçün müqəddərlərə baxmayaraq, Azərbaycan öz hissəsinə düşən ağır imtahanlardan şərfəllə çıxmağa müvəffəq oldu. Müstəqil həyata və kəndisini idarəyə müqəddər olduğunu göstərən millət kəndi iradəsilə hürriyyət və demokratik yeni Azərbaycan Cümhuriyyətinin təsis və davamına tənənəli surətdə müvəffəq oldu. Azərbaycan istiqlaliyyəti haqqında böyük müttəfiqlər Şurayi Alisi tərəfindən müttəhimən rəy qəbul edilmişdir. Azərbaycan bütün hüquqa malik olaraq, Qərbin müttərəqqi millətləri ailəsinə daxil olması onun tarixində ən işiqli bir gündür. Bu gündən etibarən ruhən və mənən tərəqqi edərək, millətin qüvvəyi-mənəviyyəsi gün-gündən nəşvü nüma edəcə-

Oktyabr və noyabr aylarında Könüllü Ordu ilə Qızıl Ordu arasında aparılan mübarizədə general A.İ.Denikin rəhbərliyindəki qüvvələr Moskvaya yolunda Qızıl Orduya məğlub olduqdan sonra Azərbaycan üzərindəki işğal təhlükəsi də sona çatmış oldu(3, 234-235).

Nəsim bəy Yusifbəyli hökumətinin qarşısında duran əsas məqsədlərdən biri Azərbaycan dövlət müstəqilliyinin dünya gücləri tərəfindən tanınması idi. Nəsim bəy bu istiqamətdə bütün gücünü səfərbər etmişdi. 1920-ci il yanvar ayının 12-də O.Uordropun teleqramı alınan kimi hökumətin təcili iclası çağırıldı. Paris Sülh konfransının Ali Şurası tərəfindən Azərbaycanın istiqlaliyyətinin tanınması kimi böyük hadisəni qeyd etmək üçün xüsusi tədbirlər müəyyən edildi. Yanvar ayının 13-də bu mühüm hadisə ilə bağlı hökumət məlumatı elan edildi və hökumət teleqramı ilə yanvar ayının 14-də bütün Azərbaycanda bayram şənliklərinin keçirilməsi barədə məlumat verildi. Respublikanın paytaxtında mitinq və nümayişlərin, Azərbaycan ordusunun hərbi paradının və Azərbaycan Parlamentinin tənənəli iclasının keçirilməsi haqqında qərar qəbul edildi. Yanvar ayının 14-nün bütün Azərbaycanda qeyri-iş günü olduğu bildirildi. Yanvarın 14-də respublikanın baş naziri Nəsim bəy Yusifbəylinin "Azərbaycan vətəndaşlarına" müraciəti elan edildi. Orada deyilirdi: "Vətən-

yinə şübhə yoxdur. Yenidən nə növ manə və xətlər baş versə də, hürriyyət və müstəqil məmləkətin səadətini təmin etmək yolunda bütün vətəndaşların yekvücud olaraq müavintət və müzahirətdə bulunacaqlarına hökumət iman ediyor. Yaşasın müstəqil Azərbaycan xalqı"(13, 368-369).

Bu hadisəni Nəsim bəy Yusifbəylinin hökumətinin ən önəmli uğuru hesab etmək olar. Dünya gücləri tərəfindən Azərbaycan dövlət müstəqilliyinin tanınması Nəsim bəy Yusifbəyli hökumətinin qətiyyətli, ardıcıl fəaliyyətinin nəticəsi idi. Çox təəssüf ki, müstəqilliyimiz tanınmasında onun qorunması istiqamətində lazımı dəstək gəlmədi və 1920-ci ilin aprelinde Azərbaycan Cümhuriyyəti Sovet Rusiyasının işğalına məruz qaldı. Bu işğaldan sonra bütün həyatını Azərbaycanın azadlığı yoluna həsr etmiş, istiqlalımızın memarlarından Nəsim bəy Yusifbəyli müəmmal şəkildə şəhid edilmişdi(14,31).

1. Hakan Kırımlı "Kırım Tatarlarında milli kimlik və milli hərəketlər(1905-1916)", Ankara, 2010.

2. Ş.Hablemitoğlu, N.Hablemitoğlu "Şefika Qasıralı və Rusiyada Türk Kadın Hərəketi(1893-1920)", Ankara, 1998.

3. İbrahim Süslü "Azərbaycan Siyasi Tarixində Nəsim bəy Yusifbəyli(1881-1920)", Bakı, 2017.

4. Nəsim bəy Yusifbəyli – milli istiqlal və dövlətçilik mücahidi(-məqalələr toplusu), Bakı, 2013.

5. Nəsiman Yaqublu "Cümhuriyyət qurucuları", Bakı, 2018.

6. Nazif Qəhrəmanlı "Nəsim bəy Nümunəsi", Bakı, 2008.

7. Hüsəmettin Tuğaç "Bir neslin dramı", İstanbul, 1975.

8. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası(II cild), Bakı, 2005.

9. "Odlu Yurt" jurnalı(Tıpkıbasım)(cild 1), İstanbul, 2014.

10. Fikir və Əməl Böyükçükləri(-məqalələr toplusu), Bakı, 2014.

11. Nağı Şeyxzamanlı "Xatirələr", Bakı, 2004.

12. İ.Əliyev, T.Behbudov "İstiqlal fədailəri – Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin daxili işlər nazirləri və silahdaşları (1918-1920-ci illər)", Bakı, 2013.

13. Cəmil Həsəni, "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Xarici Siyasəti (1918-1920)", Bakı, 2009.

14. Ceyhun Nəbi "Sovetlərə üz-üzə", Bakı, 2018.